

Journalistiskar avdúkingar gjøgnum tíðina

Miðlar verða róptir fyri fjóðra statsvaldið – vakthundurin – hvørs fremsta uppgáva er at halda eitt vakið eyga við tey, sum sita á valdinum

Panamaskjøluni byrjaðu sum ein søga hjá týska blaðnum Süddeutsche Zeitung, men endaði sum ein felagssøga hjá yvir 100 miðlahúsum kring knøttin. Ígjøgnum journalistiska felagsskapin ICIJ hava journalistar í hóptali analysera skjøluni og gjørt søgur burturúr tí, sum tey har hava funnið. Tað er sjón fyri søgn, at vakthundurin framvegis er sína uppgávu vaksin, og at gravandi journalistikkur framvegis eigur ein týðandi leiklut í dagsins samfelag. Og hóast hetta er størsta avdúkingin í longri tíð, so hava eisini áður verið dømi um, at journalistiskar avdúkingar og samstarv millum miðlar og varskógvarar hava elvt til stjórnarkreppur av ymiskum slag.



Watergate

Kendasta dømi um journalistiskar avdúkingar er ivaleyst Watergate málið í USA, sum fór fram fyrst í 70 árunum. Málið snúði seg í høvuðsheitunum um eina avdúking um, at Richard Nixon, táverandi forseti í USA, var við til at avlurta og bróta inn í høluni hjá Demokratisku Nationalkomiteini í USA.

Journalistarnir Carl Bernstein og Bob Woodward á Washington Post funnu fram til sambandið millum forsetan og innbrotið hjá demokratunum. Dulnevnda keldan, sum gav journalistunum kunning og spor at leita eftir, varð tá rópt Deep Throat. Í 2005 gjørdist greitt, at Deep Throat var Mark Felt, táverandi varastjóri í FBI. Málið endaði við, at Richard Nixon legið frá sær sum forseti í USA, sum tann fyrsti og einasti forsetin nakrantíð.



Irangate

Snýr segði í høvuðsheitunum um eina avdúking í USA í samband við sølu av vápnum. Tað var meðan Ronald Reagan var forseti í USA, at libanesiska blaðið – Ash-Shiraa – kunngjórði prógv fyri, at USA seldi vápni til Iran. Orsøkin var tá sambært myndugleikunum, at tað var við tí fyri eyga, at fáa amerikanskar gíslar leislatnar.

Avdúkingin endaði í rættarmálum og vardi í fleiri ár.

WikiLeaks

WikiLeaks og stovnarin Julian Assange standa aftanfyrri eina ørgrynna av størri miðlasøgum seinastu árin. Við at útflýggja áður loynilig skjøl frá ymiskum felagsskapinum og almennum myndugleikum, hevur WikiLeaks givið miðlunum høvi til at varpa ljós á alskyns viðurskipti. Her nevna vit nakrar gømlur frá WikiLeaks:



Guantanamo Bay fangalegan, 2007

Eitt skjál frá 2003 varð almannakunngjørt av Wikileaks í 2007. Skjalið vísti millum annað dagligar, ræðuligar mannagongdir á fangaleguni, og at nakrir fangar vóru fjaldir burtur, tá ið altjóða Reyði Krossur vitjaði á staðnum – eitt faktum, sum amerikanski herurin fleiri ferðir hevði avsannað áðrenn. Í 2011 fór WikiLeaks aftur eftir Guantanamo Bay fangaleguni, og fleiri hundrad áður loynilig skjøl um fangarnar á staðnum, vórðu almannakunngjörd.

Afghanska krígsdagbókin

Í 2010 fingur The Guardian, The New York Times og Der Spiegel innlit í 92.000 skjøl frá krígunum í Afghanistan, sum vísti eitt detaljerað innlit í einstakar hendingar undir krígunum – millum annað hvussu nógv sivil fólk og hermenn høvdu latið lív undir krígunum.

WikiLeaks hevur verið rótin til eina ørgrynna av øðrum søgum. Eitt nú um avlurting frá amerikansku stjórnini, um kríggi í Irak, um korrupsión í Sýria, í amerikanska militarinum, í Tunesia og so framvegis. Samanlagt hevur WikiLeaks líkið heili 10 milliónir skjøl til miðlarnar.



Avlurtingarkreppan

Edwards Snowden er varskógvarin handan fleiri altjóða kreppur. Amerikanski KT serfrøðingurin hevur starvast fyri NSA, og í 2013 lak hann loynilig skjøl til fleiri ymiskar miðlar. Skjøl, sum prógvaðu, at USA avlurtaði sínar egnu borgarar og fólk og heimsleiðarar kring allan knøttin. Eitt nú varð prógvað, at USA hevur avlurtað Angelu Merkel, týska kanslaranum. Skjøluni vistu eisini, hvussu lætt og ómakaleyst NSA kundi leitað og bróta seg inn á privatsamskipti hjá fólki. Hetta elvdi til stjórnarkreppur millum eitt nú USA og Týskland, og ikki minst til uppreisur í tí amerikanska fólkinum.



Monicagate

Í januar í 1998 bóru amerikanskir miðlar eina gølusøgu av teimum heilt stóru. Talan var um fjasarið millum táverandi forsetan Bill Clinton og ein av ungu starvsfólkunum í Hvíta Húsinum, Monica Lewinsky. Í byrjanini avnoktaði Bill Clinton, men varð at enda noyddur at viðganga sannleikan. Hetta fekk álvarsaman fylgur fyri Clinton. Bill Clinton, sum eisini er sakførari, varð ikki koyrdur frá sum forseti, men hann varð suspenderaður í at fremja lögfrøðiligt virksema fimm ár fram, orsaka av fólkskum vitnisburi í samband við rættarmálið.

BARBARA@SOSIALURIN.FO

Journalistiskar avdúkingar í Føroyum



Bankasendingarnar

Síðst í 90'árunum sendi Sjónvarp Føroya triggjar dokumentarsendingar, sum vistu áður loyniligar samanhengar millum føroysku kreppuna fyrst í 90'árunum og dansku stjórnini. Sendingarnar góvu innlit í ósemjuna millum landsstýrið og dansku stjórnina í tí sonevnda bankamálinum. Um krøv sett úr Danmark til føroysku stjórnina og um misnøgdina í Føroyum. Málið endaði umsíðir við, at landsstýrið fekk endurgjald frá dansku stjórnini fyri bjargingina av Sjóvinnubankanum og Føroya Banka í 1992 og 1993.



Tollmálið

Í 2013 og 2014 fóru Kringvarpið og portal.fo undir at lýsa málið, sum skjótt varð doypt Tollmálið. Málið snúði seg í stuttum um, at Jørgen

Niclasen – figgjarmálaráðharri, meðan málið varð lýst - í starvið sum stjóri í familjufyrirøku fyrst í 90'árunum, skuldi hava snýtt í tollið. Málið skapti eina veruliga samgongukreppu millum flokk-

arnar Fólkaflokkinn, Sambandsflokkinn og Miðflokkinn. Jørgen Niclasen stevndi ávís fólk hjá Kringvarpinum og portal.fo fyri ærumeiðing, men Eystari Landsrættur fríkendi journalistarnar.



CIPmálið

Í 2013 fóru stóru føroysku miðlarnir at grava í tí loyniligu avtalu, sum táverandi landsstýrið var í holtur við at gera við eitt danskt felag, um bygging av skálafjarðartunnlinum. Fleiri áður ókendar kristikar viðmerkingar komu fram í miðla- viðgerðini. Eitt eftirspæl av CIPmálinum var, at lögmaður, Kaj Leo Holm Johannesen, varð kannaður av kanningarstjóri, fyri sín leiklut og sínar útsagnir í samband við CIPmálið. Ein onnur avleiðing av miðladekninginum var, at eingin sáttmálið varð undirskrivaður millum CIP og føroyska landsstýrið.

BARBARA@SOSIALURIN.FO